

■ Nils Stjernquist i lundensisk statsvetartradition: Mellan historia, juridik och samhällsvetenskap

TORBJÖRN VALLINDER¹

ABSTRACT

Nils Stjernquist in the Lund tradition of political science: Between history, law and social science. In 1870 political science was established as an academic discipline, attached to history, at the Lund University. In 1877 a chair in history and political science was created. Twentyfive years later it was transformed into a chair in political science and statistics. In 1926 that symbiosis was put to an end and political science was awarded a chair of its own. Pontus Fahlbeck, professor from 1889 to 1917, was a historian who developed into a social scientist with broad interests: political science, statistics, economics and sociology. Several of his books were also published in foreign languages and he had many contacts with colleagues abroad, particularly in France and Germany. However, the critical period in the modernization of political science in Lund happened just after the middle of the 20th century, with Nils Stjernquist, holding the chair from 1951 to 1983, at helm. The dependence of history and legal science waned; the influence of social science, especially in its American version, increased. The result was a modern political science department with broad interests and worldwide contacts.

Från statskunskap till statsvetenskap

Sedan 1926 har – med nutida beteckning – statsvetenskapen i Lund varit ett självständigt universitetsämne, utan ”personalunion” med något annat akademiskt fack. Utvecklingen dithän tog sin början på 1870-talet.

Ämnet statskunskap, som det då hette, blev i Lund ett särskilt examensämne genom den nya stadgan för filosofiska examina 1870. Eftersom det i Lund – i motsats till i Uppsala – inte fanns någon professur i ämnet, kopplades det organisatoriskt ihop med historieämnet. Nästa steg togs 1877, då en e. o. professur i historia och statskun-

1 Docent Torbjörn Vallinder är pensionerad universitetslektor, verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Lund.

En rad kollegor vid Statsvetenskapliga institutionen har bidragit med råd och anvisningar. Här vill jag särskilt nämna Peter Eklundh, Magnus Jerneck, Leif Johansson, Bengt Lundell, Hans F. Petersson, Mats Sjölin.

skap kom till. Undervisningen handhades av de i dubbel mening traditionella historikerna.

Ytterligare ett steg kom 1889, då Pontus Fahlbeck tog över den e.o. professuren. Förvisso var även han från början historiker, doktor och docent i ämnet. 1880 hade han disputerat på en avhandling om det frankiska rikets äldsta samfundsskick (reviderad och utvidgad fransk upplaga 1883) (Weibull 1968 s. 299 ff).

Man skulle kunna säga, att Fahlbeck redan när han tillträdde professuren var på väg bort från den traditionella historievetenskapen och var på glid mot samhällsvetenskapen. Till att börja med gällde hans intresse därvidlag främst nationalekonomin.

Under andra hälften av 1880-talet hade tullarna blivit den allt överskuggande frågan i svensk inrikespolitik. Fahlbeck engagerade sig helhjärtat för tullvännernas sak och gav 1887 ut den protektionistiska broschyren *Den ekonomiska vetenskapen och näringskyddet*.

Under 1890-talet publicerade han vidare ett par vetenskapliga arbeten inom området, exempelvis *Det svenska jordbrukets afkastning* (1893). Här var det fråga om deskriptiv ekonomi.

En annan samhällsvetenskap som i hög grad intresserade Fahlbeck, var statistiken. När han 1889 blev professor, började han föreläsa över ämnet svensk statistik. Vidare höll han seminarieövningar i statistisk metodik och gav i ämnet ut en lärobok, som senare översattes till franska. Härigenom lade han grunden till statistiken som akademisk disciplin i vårt land.

Ytterligare ett samhällsvetenskapligt ämne, som sysselsatte Fahlbeck, var sociologin. Början gjordes med *Stånd och klasser. En socialpolitisk öfverblick* (1892). Sedan följde ett arbete, som hans levnadstecknare, historikern Sten Carlsson, betecknade som Fahlbecks *magnum opus*, *Sveriges adel I och II* (1898-1902, förkortad tysk upplaga 1903, se SBL Vol. XIV s.786 ff). Ett tredje arbete inom området var *Klasserna och samhället. En historisk-sociologisk studie* (1920, tysk upplaga 1921).

I de båda sistnämnda arbetena fanns det en polemisk udd mot den traditionella historievetenskapen. I förordet till *Klasserna och samhället* skrev Fahlbeck bland annat:

Framställningen är alltså mindre historisk än typologisk. Det historiska hör till som belägg på klasstypernas förekomst och art. Men huvudsak är klassernas etiologi och morfologi, klassväsendets grund och dess gestaltningar med därtill svarande olika samhälls- och statsformer. En given följd härav är, att framställningen måste bli schematisk, liksom en uppräning allenast till klassväsendets mångskiftande företeelse. Det färgrika historiska inslaget med all dess detaljrikedom få andra göra.

Utöver denna omfattande produktion i tre samhällsvetenskapliga ämnen fann Fahlbeck tid att ge ut skrifter i ett fjärde, det som ingick i hans professur, alltså statskunskap. Främst ägnade han sig där åt studier på klassiska områden av svensk författningshistoria. Två av dessa arbeten skall behandlas här.

1904 gav Fahlbeck ut *Sveriges författning och den moderna parlamentarismen*, ett då högaktuellt ämne. I två hänseenden har Sveriges författning ännu icke fått den belysning, som den bör få, skrev författaren i förordet och fortsatte:

Det ena gäller dess utveckling ur och sammanhang med det förflutna, det andra dess plats bland övriga nutida författningar ...

Det är dessa båda synpunkter, den historiskt-kausala och den jämförande ty-
pologiska, som besjåla denna bok och berättiga dess framträdande. Ty nya fak-
ta, ej förut kända, innehåller den icke.

Denna välformulerade varudeklaration var säkerligen riktad mot den torra paragraf-
exercis, som "statsrättarna" och de mer eller mindre vältaliga statsvetarna i Uppsala
brukade ägna sig åt i grundlagssammahang. Fahlbecks bok var sålunda till väsentlig
del en komparativ, för sin tid påtagligt modern studie.

Av fotnoterna framgår tydligt författarens beläsenhet på området. Där finns exem-
pelvis hänvisningar till den berömde franske rättshistorikern Adhémar Esmein och
hans nästan lika kände kollega Émile Boutmy, sociolog/statsvetare och författare till
en bok om den konstitutionella utvecklingen i Storbritannien. Bland anglosachsarna
nämnde Fahlbeck två statsvetare – och politiker – som alltjämt är välkända, engels-
mannen James Bryce och amerikanen Woodrow Wilson.

Två av de komparativa kapitlen i boken är särskilt intressanta i sammanhanget. Sjät-
te kapitlet bar rubriken Den enhetliga, engelska parlamentarismen. Till detta styrel-
sesätt hade Fahlbeck av flera orsaker en positiv inställning, bland annat därför att de
brittiska partierna enligt honom inte – i motsats till de svenska – var klasspartier. Låt
gå; so far, so good.

Sjunde kapitlet bar rubriken Den dualistiska parlamentarismen, och där avhandla-
des USA och Sverige. Detta styrelsebegrepp är ungefär lika klagörande som begrep-
pet en fyrkantig cirkel. Som alla vet, kännetecknas USA:s författning av 1787 av
maktindelning, och detsamma gällde Sverige m/1809. Parlamentarismens kännetecken
är ju maktfusion. Fahlbeck formulerar saken så här: "Kabinettet är i närvarande stund
Englands verkliga suverän" (s. 130). Just så.

Låt oss dock inte mocka gräl med Fahlbeck utan i stället säga så här. *Sveriges författ-
ning och den moderna parlamentarismen* är såvitt jag vet det första svenska arbete, som ger,
inte främst en författningsrättslig utan en författningspolitisk analys av det svenska sty-
relsesättet. Oavsett den terminologiska röran är det här fråga om modern statsveten-
skap på marsch.

Det andra arbetet, som här skall behandlas, är *Regeringsformen i historisk belysning*, kan-
ske Fahlbecks mest kända bok. Den är full av slående formuleringar, av vilka den
mest kända är den här: "1809 års regeringsform är Sveriges historia omsatt i lagpara-
grafer" (Fahlbeck 1910 s. 29).

Att boken på många punkter är föråldrad är naturligtvis ofrånkomligt. Det hindrar
inte, att i varje fall de inledande och avslutande avsnitten är väl värda att läsa än idag.
Man behöver inte godta Fahlbecks nationalistiskt konservativa helhetssyn på den
svenska författningsutvecklingen för att lära sig en del om utvecklingens förlopp.

1902 ändrades beteckningen på Fahlbecks tjänst logiskt nog till e. ö. professor i
statskunskap och statistik. 1909 blev tjänsten ordinarie. Vid flera tillfällen gjorde
Fahlbeck framstötningar för att få till stånd en fristående ordinarie professor i statistik.
Han fick stöd från universitetsmyndigheterna, men statsmakterna sade nej.

Sammanfattningsvis kan man karaktärisera vetenskapsmannen Fahlbeck så här. Han började som historiker men gled från mitten av 1880-talet bort från den traditionella historievetenskapen i riktning mot samhällsvetenskaperna.

I första hand gällde detta nya intresse statskunskapen, naturligt nog, eftersom ämnet från och med 1889 ingick i hans professur. Fahlbeck gjorde emellertid avsevärda insatser även i nationalekonomi, statistik och sociologi.

Denna mångsidighet var säkerligen vid den här tiden ganska ovanlig. I våra dagar vore den helt otänkbar. Man skulle kunna säga, att Fahlbeck vid sidan av – eller näst efter – Knut Wicksell var vår förste moderne samhällsvetenskapsman.

Ytterligare en sida av vetenskapsmannen Fahlbecks verksamhet bör nämnas här, hans journalistiska och ekonomiska insatser i och för Statsvetenskaplig Tidskrift. Bakom tidskriftens start 1897 stod Fahlbeck och tre andra professorer inom ämnena statskunskap och statsrätt. Fyra år senare tog Fahlbeck ensam över ansvaret och förblev tidskriftens redaktör fram till 1919, formellt med titeln redaktionssekreterare. Sedan 1918 ges tidskriften ut av Fahlbeekska-Stiftelsen, tillkommen genom en donation av Fahlbeck samma år (Fahlbeck 1918).

Fahlbecks främste elev var Sigfrid Wallengren. 1906 disputerade han på en avhandling om Hans Järta som politisk teoretiker och blev omgående docent. Samtidigt förordnades han som ”full” vikarie – dvs även med examinationsskyldighet – för professorn; Fahlbeck tillhörde riksdagen och bodde sedan 1905 på Djursholm.

Vikariatet torde ha varit ett av de längsta i Lunds universitets historia. Det kom att vara fram till våren 1917, då Wallengren utnämndes till Fahlbecks efterträdare som professor i statskunskap och statistik. Sedan universitetet 1926 hade inrättat en professur i statistik, kom tjänsten enbart att innefatta statskunskap. Wallengren kom dock att inneha denna professorsstol endast ett år; han avled oväntat 1927.

Bland nutida svenska statsvetare är Wallengren /ännu/ mera bortglömd än Fahlbeck. Nils Stjernquist – själv expert bland annat på Wallengrens forskningsområden – framhöll i en biografisk uppsats för en del år sedan, att denna glömska är orättvis. Han pekade därvid främst på Wallengrens arbeten efter doktorsavhandlingen.

Dessa arbeten gällde i allt väsentligt för samtiden aktuella problem, främst inrikespolitiska men också internationella: rösträttsfrågan, representationsfrågan inklusive kammarsystemet liksom skiljedomsinstitutet, i vårt land såväl som inom ramen för Nationernas förbund. Dessa frågor saknar numera praktiskt taget all aktualitet, påpekade Stjernquist – men tillade:

På forskningens domäner är det emellertid, som bekant, inte ovanligt att arbetarna traskar rundgång. Jag är övertygad om att den komparativa inriktningen kommer tillbaka med ökad styrka, och då kommer Wallengren också att få det erkännande han är värd (Stjernquist 1992a, citatet på s. 127).

Sammanfattningsvis kan man om Sigfrid Wallengren som vetenskapsman säga, att han i bästa mening var och förblev en för sin tid typisk statsvetare. Hans doktorsavhandling var snarast idéhistorisk, men därefter försköts hans forskningsintressen alltmera i riktning mot då aktuella politiska frågor.

Politiskt sett var Wallengren en principfast Staaff-liberal. Den omständigheten färgade dock inte hans vetenskapliga slutsatser (Stjernquist 1992a).

Höstterminen 1903 inledde Fredrik Lagerroth vid 18 års ålder sina studier vid Lunds universitet i teoretisk filosofi och historia. Filosofi visade sig vara det intressantaste ämnet, främst tack vare läraren, professor Hans Larsson.

Intresset för filosofi och beundran för ”Kloge Hans” behöll Lagerroth hela sitt liv. ”Men på den vägen kunde man bara bli professor och det var att sätta allt på ett kort. Det vågade jag icke och började bliga åt historien, trots att jag tyckte att den ej var en lika förnämlig vetenskap”, skrev Lagerroth långt senare (Lagerroth 1968 s. 44). I det ämne, som den unge Lagerroth bligade åt, fanns det två professorer, Sam Clason och Artur Stille. Mot dem var Lagerroth kritisk på flera punkter.

Stille befanns snabbt vara en tråkig föreläsare. Värre än så – efterhand kom doktoranden Lagerroth fram till att de samtida historikerna ”kröp fram på marken. De verkliga vetenskapsmännen svävade där över” (Lagerroth 1968 s. 44).

Till detta kom under 1910-talet allt hårdare politiska motsättningar mellan elev och lärare. Precis som Wallengren var Lagerroth en principfast Staaff-liberal. Betecknande nog förklarade Lagerroth vid ett senare tillfälle, att han hade skrivit sin doktorsavhandling om frihetstiden – då parlamentarism och tryckfrihet stegvis växte fram – med sitt hjärteblod (Valentin 1942 s. 54).

Ett sådant tillvägagångssätt kan vara riskabelt. Vid den här tiden och även längre fram var det svenska historikerskrået kompakt högervidet. Erik Lönnroth, professor först i Uppsala och senare i Göteborg, beskrev en gång läget så här:

De etablerade historiker som inte var högermän var lätta att räkna, de var fyra stycken: Curt och Lauritz Weibull, Nils Edén, som var liberal statsminister ett tag, samt Fredrik Lagerroth (Dagens Nyheter 1998-08-05).

Mycket riktigt var både Clason och Stille klart konservativa, särskilt den sistnämnde, som dessutom var Carl XII-dyrkare. Att doktoranden Lagerroth trots allt hade respekt för Clason, framgår av förordet till avhandlingen. Där fick professorn-handle-daren det obligatoriska tacket, låt vara snävt.

Allt nog, i maj 1915 disputerade Lagerroth på en i dubbel mening tungt vägande avhandling med titeln *Frihetstidens författning. En studie i den svenska konstitutionalismens historia* (735 s.). Underrubriken är här lika viktig som huvudrubriken. Förvisso var frihetstiden författarens huvudobjekt, men – ett viktigt men – den skulle beskrivas och tolkas mot bakgrunden av den inhemska och europeiska författningsutvecklingen alltsedan medeltiden. Lagerroth var – med Nils Stjernquists träffande formulering – de stora perspektivens man (Stjernquist 1992b).

I slutorden sammanfattade Lagerroth sin grundläggande tes om ämnet i en karaktäristisk formulering:

Det försök till rehabilitering, som den ovan givna framställningen kan anses innebära, gäller ej – må uttrycken tillåtas – frihetstiden som empirisk epok utan som rationell princip (s. 733).

Disputationen blev en lång och hetsig uppgörelse mellan respondenten och fakultetsopponenten Per Sörensson, historiedocent och Carl-XII-forskare. I filosofiska fakultetens humanistiska sektion föreslog Clason, ”om ock med icke så liten tvekan”, betyget Med beröm godkänd. Den vid sammanträdet inte närvarande Stille hade förordat ett lägre betyg. Sektionen följde enhälligt Clason; docentbetyg kom inte ifråga.

För Lagerroth, som hade hoppats på docentkompetens, blev utgången ett hårt slag. Ännu på 1960-talet hände det, att han vid våra sammanträffanden ställde till exempel den här frågan: Hur kunde fakultetsopponenten säga så till mig?

Detta innebar dock inte, att Lagerroth på sin ålders höst skulle ha varit nedslagen och bitter – tvärtom! Ungefär samtidigt som han ställde den just citerade retoriska frågan, skrev han i *Scandia* en artikel med rubriken *Det frihetstida statskicket utvecklingsmöjligheter*. Slutorden löd:

Undersökningen är härmed slutförd. Tiden är inne för ett slutomdöme. Det kan ej bli annat än positivt. Den fråga som är immanent i rubriken – var frihetstidens statskick utvecklingsdugligt? – besvaras med ja. Det hade i den stund det gick under stora utvecklingsmöjligheter. Det har glatt mig att se, att historikerna ha en annan inställning till det frihetstida statskicket nu än för 50 år sedan. Det avgörande har dock blivit, att historien givit det upprättelse (Lagerroth 1966).

Lagerroth var inte mannen som gav upp, när han visste, att han hade rätt. Två år efter disputationen publicerade han en ny bok, *Konung och adel*, och blev därefter docent i historisk statskunskap. Efter att ha läst in licentiatkursen i statskunskap blev han 1918 docent i detta ämne. Efter Wallengrens oväntade bortgång 1927 blev Lagerroth två år senare professor.

Som docent, professor och emeritus var Lagerroth flitigt verksam fram till sin död 1974, bortsett från några års uppehåll på grund av sjukdom kring 1960. Forskningen bedrevs längs flera olika linjer.

En linje hade frihetstiden som utgångspunkt. Lagerroth fullföljde insatsen från doktorsavhandlingen genom två nya volymer med titeln *Frihetstidens maktägande ständer 1719-1772* (1934). De ingick i det av Nils Edén redigerade samlingsverket om riksdagens historia.

Efter frihetstiden följde som bekant den gustavianska tiden – som Lagerroth avskydde. Den moderna tiden, författningshistoriskt sett, inleddes genom 1809 års regeringsform. Den kom kring 1940 att i hög grad sysselsätta honom: *1809 års regeringsform. Dess ursprung och tolkning* (1942).

Som Nils Stjernquist har påpekat, ledde Lagerroths intresse för vår då alltså gällande regeringsform – låt vara i dess ursprungliga lydelse – till ett tydligt intresse för juridiken, i första hand statsrätten men även förvaltningsrätten. Detta intresse kom till uttryck i artiklar i Svensk uppslagsbok och i sakkunnigutlåtanden vid professors-tillsättningar. Som exempel kan man välja ett citat från Lagerroths utlåtande vid återbesättningen av hans egen professur i början av 1950-talet.

Genom att begränsa sig till författningen kunde statskunskapen synas vilja identifiera sig med statsrätten. Någon identitet föreligger dock icke. Jag kan ej

nog betona, att statsrätten utgör själva kärnan av statskunskapen och ger den en avundsvärd fast ryggrad. Men den omfattar vida mer än denna. Först och främst omfattar den delar av en annan statsrätten angränsande juridisk disciplin, förvaltningsrätten, som också den får sägas ha författningen till föremål. Även inom förvaltningen är det dock fråga om huru statsviljan bildas. Men framför allt gäller, att statskunskapen utöver den rättsliga aspekt, som ej heller den kan underlåta att anlägga, även anlägger en reell. Statskunskapen ignorerar icke såsom statsrätten i stort sett gör de ofta även för sedvanerätten okända faktorer, som göra sig gällande vid statsviljans bildande och därigenom få karaktär av faktiska statsorgan. Hit höra sedan länge partierna, pressen, opinionen samt på senare tider de s.k. organisationerna ... (Lagerroth 1950 s. 488).

Lagerroth glömde aldrig Hans Larssons undervisning i filosofi. Också denna omständighet kom att påverka hans forskning. Det var sålunda knappast en tillfällighet, att två av Lagerroths främsta utländska kontakter var jurister med rättsfilosofiska intressen: norrmannen Frede Castberg och österrikaren Hans Kelsen. Den sistnämnde blev 1911 professor i Wien och 1920 mannen bakom Österrikes nya författning.

Internationellt känd blev Kelsen längre fram genom sin bok *Reine Rechtslehre* (1934), översatt till en rad språk. Lagerroth påverkades i sin egen forskning av Kelsen. Han bidrog vidare till att introducera sin österrikiske kollega i Sverige genom artiklar i Statsvetenskaplig Tidskrift och genom inbjudningar att hålla föreläsningar i Lund.

Lagerroths förhållande till historievetenskapen var mera invecklat. Han hade ju själv – i opposition mot sina lärare i ämnet – i samband med doktorsdisputationen tagit avstånd från de traditionella yrkesutövarna i den historiska branschen. Såsom också har framgått ovan, gled han steg för steg över till statskunskapen.

Under professorstiden uttalade Lagerroth sig, såvitt jag har kunnat finna, sällan om relationerna mellan de båda vetenskaperna. Så skedde emellertid i det ovannämnda sakkunnigutlåtandet. Efter det nyss anförda citatet underströk Lagerroth, att statskunskapens objekt är den levande författningen, vad man också må kalla statslivet men heller icke mera. Han fortsatte:

Till undvikande av missförstånd må tilläggas, att attributet ”levande” rimligen icke utesluter författningar, som gått till historien. Också gäller att spekulatio-
nen över stat och rätt eller överhuvud allmän statslära hör till statskunskapen. Att ett och samma arbete kan meritera lika väl för historia och statskunskap, praktisk filosofi och statskunskap och – jag hänvisar till vad jag ovan sagt – statsrätt och statskunskap är en konsekvens, som får tagas och säkerligen också ofta tagits (Lagerroth 1950 s. 489).

Denna principiellt positiva inställning till historievetenskapen hindrade givetvis inte, att Lagerroth gav ut klart statsvetenskapliga arbeten. Ett gott exempel är uppsatsen *Staaff eller De Geer? Till frågan om vårt levande statsskicks typologi* (Lagerroth 1943). Redan sista ordet i uppsatsens titel pekar i statsvetenskaplig riktning. Ett annat exempel är den populärvetenskapliga skriften *Levande och dött i frihetstidens statsskick. En principutredning* (Lagerroth 1947), hans mest lättillgängliga arbete.

I den kronologiska uppläggning, som hittills har präglat detta avsnitt, borde det här vara logiskt att direkt gå över till nästföljande avsnitt: Stjernquists väg till professuren. Emellertid – enligt rubriken skall föreliggande avsnitt ge besked om utvecklingen från statskunskap till statsvetenskap, vilket ju hittills inte har skett. Ske alltså.

Numera är statskunskap och statsvetenskap samma sak, låt vara att den sistnämnda termen är den vanligaste och kanske också den ”finaste”, dock inte i Uppsala (välta- lighet och statskunskap är beteckningen på den Skytteanska professuren dårsamma- städes). Under 1800-talet och, säg, första hälften av 1900-talet förhöll det sig inte så – då fanns det en klar skillnad mellan de båda begreppen. 1945 beskrevs denna skillnad så här av Erik Fahlbeck, son till Pontus Fahlbeck och professor i bland annat statsrätt vid Lunds universitet, i en artikel med den betecknande rubriken Om statsvetenska- perna (obs. pluralis):

Kärnan av statsvetenskapens ämnen utgöres av statskunskap, statsrätt, förvalt- ningsrätt och folkrätt. Men till statsvetenskaper böra även räknas åtskilliga an- dra discipliner i den mån de sysselsätta sig med staten och statslivet. Hit hör sålunda rätthistoria, juridisk encyklopedi, sociologi, praktisk filosofi (allmän statslära), statistik, möjligen nationalekonomi, finansrätt, (ekonomisk) geografi, rättsmedicin, kyrkorätt.

Dessa discipliner kunna, som sagt, betecknas såsom statsvetenskaper i den mån de beröra staten: obetingat är dock detta fallet endast beträffande kärnäm- nena, statskunskap, statsrätt, förvaltningsrätt, folkrätt. De övriga nämnda disci- plinerna behandla visserligen samtliga människans förhållanden i olika avseenden i samhällslivet, den mänskliga samlevnaden, men endast delvis eller helt i förbigående (såsom nationalekonomi, geografi, kyrkorätt) hennes förhål- lande i och till staten, slutprodukten av människans samhällighet.

För kärnämnen – stats- och förvaltningsrätt, folkrätt, statskunskap – ha emellertid övriga berörda ämnen sin betydelse, som är varierande. Ett ämne så- som historien, vilket ej i och för sig gärna kan räknas till statsvetenskap, har t. ex. i en gammal rättsstat som Sverige väl så stor vikt som något av de övriga så- som statsvetenskapliga betecknade ämnena. I den mån en livskraftig sociolo- gisk forskning utvecklas med inriktning på statslivets problem, är sannolikt att denna blir av stort värde för den vetenskapliga bearbetningen av ett vart av kär- nämnen (Fahlbeck 1945 s. 91).

Lagerroth omfattade hela sitt liv samma synsätt. Förhållandet framgår tydligt av hans artiklar om statskunskap och statsvetenskap i andra upplagan av Svensk uppslagsbok (mitten av 1950-talet).

1952, året efter det att Stjernquist hade blivit professor i statskunskap, inrättades Statsvetenskapliga institutionen vid Lunds universitet. Den fick sina lokaler – profes- sorns tjänsterum, expedition, forskarrum, bibliotek, föreläsningssal – på översta vå- ningen i den byggnad (på södra f. d. lasarettsområdet), som då kallades Juridicum och numera hyser Social- och beteendevetenskapliga biblioteket.

Tidigare fanns något, som kallades för Seminariet för statskunskap. Det låg i den byggnad, som då kallades Seminariebiblioteket (på studentjargong SB) och numera heter Kungshuset, beläget under Lundagårds kronor.

På SB hade statsvetarna delat biblioteksutrymmet med flera andra humanistiska ämnen, och detsamma gällde de fåtaliga lärosalarna. Lagerroth och två andra humanistprofessorer hade ett gemensamt tjänsterum. ”Profeterna” (studentjargong igen) hade mottagningstid, vanligen en timme i veckan, i bostaden, och där skedde i regel tentamina, åtminstone i Lagerroths fall.

Som en motsvarighet till handelshögskolorna i Stockholm och Göteborg hade man 1961 vid Lunds universitet inrättat en ekonomisk fakultet. 1964 slogs den samman med statskunskap och andra klart samhällsvetenskapliga ämnen jämte pedagogik och psykologi till en samhällsvetenskaplig fakultet (Weibull 1968 s. 297). Såsom ovan har sagts inrättades en statsvetenskaplig institution i Lund 1952. Drygt 30 år senare, 1983, tog man ett nytt, avgörande steg: den då avgående professorn i statskunskap, Nils Stjernquist, efterträddes av Lars-Göran Stenelo, professor i statsvetenskap. Den nya ämnesbeteckningen knyter an till terminologin inom de stora kulturspråken, engelskans political science, franskans science politique och tyskans Politikwissenschaft.

Stjernquists väg till professuren

Nils Stjernquist var född 1917. 1935 skrevs han in vid Lunds universitet, där hans far, Martin P:son Nilsson, professor i klassisk fornkunskap och antikens historia, då var rector magnificus.

Våren 1939 avlade Stjernquist statsvetenskaplig-filosofisk examen. Denna nyinrättade examen, som medförde rätt till titeln *politices magister* (pol. mag.), innefattade obligatoriskt en propedeutisk kurs i juridik jämte betyg i tre ämnen, nationalekonomi, statistik och statskunskap. Härtill kunde läggas betyg i ett eller flera valfria ämnen, av vilka Stjernquist stannade för historia.

Hösten 1942 avlade Stjernquist licentiatexamen i statskunskap, och i december 1946 disputerade han för doktorsgraden på en avhandling med titeln *Ständerna, statsregleringen och förvaltningen. Striden om makten över utgifterna 1809-1844*.

Titeln kan tyckas peka i riktning mot en kronologiskt upplagd studie. Så förhåller det sig inte – det klargjorde författaren redan i förordet. Det ligger i sakens natur, att 1809 års regeringsform och särskilt bestämmelserna om statsregleringen måste utgöra undersökningens utgångspunkt, skrev han inledningsvis och fortsatte:

Framställningen rör sig ... kring frågan om tillämpningen och tolkningen av regeringsformens bestämmelser. Avsikten är härvid att söka konstatera och förklara det faktiska händelseförloppet och de åsikter, som faktiskt hystes vid skilda tidpunkter, samt undersöka, om och i vad mån händelseförloppet och åsikter påverkat varandra. Meningen är däremot icke att i varje enskilt fall avgöra, huruvida förfaringsättet stod i överensstämmelse med gällande föreskrifter. Det gäller i första hand att förstå icke att bedöma. Orsaksfrågan och icke rättsfrågan träder i förgrunden.

Så följde en klar och noggrann redogörelse för budgetkampen mellan den auktoritäre, för att inte säga reaktionäre Carl XIV Johan och de riksmöte efter riksmöte alltmera oppositionellt sinnade ständerna, fram till kungens död 1844. I denna kamp kunde

man iakttä parlamentariska aspekter, som pekade hän mot 1900-talets första årtionden.

Stjernquist rundade av framställningen genom att beskriva och analysera hur "statsrättarna" och statsvetarna från mitten av 1800-talet och framåt bedömde författningskampen. Längre hävdade dessa experter, att "grundlagens anda" – ett ganska diffust begrepp – pekade i riktning mot att kungen hade rätt i sin tolkning av regeringsformen och riksdagsordningen. Den slutliga omsvängningen till en riksdagsvänlig tolkning kom först genom Lagerroths ovan nämnda arbete (1942) – men då hade parlamentarismen för länge sedan brutit igenom.

Stjernquists avhandling fick ett positivt mottagande. Fakultetsopponent var docenten Olof Sörndal, en vänlig man utan kanter. Humanistiska sektionen satte betyget Med beröm godkänd jämte docentkompetens. Ett par veckor senare utnämndes Stjernquist till docent.

Vid sidan av arbetet med avhandlingen hade Stjernquist sysslat med andra ting, dels på universitetsbiblioteket i Lund, dels i riksdagen, närmare bestämt i konstitutionsutskottets kansli. Särskilt den sistnämnda verksamheten var naturligtvis allmänbildande för en ung statsvetare. Den visade sig också vara nyttig på annat sätt.

Man kan utgå ifrån att Lagerroth, mild talat, gärna såg Stjernquist som sin efterträdare på professorsstolen. Stjernquist nämnde dock aldrig något om den saken under våra återkommande samtal om gångna tider. Däremot berättade han, att han under arbetet i riksdagen hade blivit god vän med KU-ledamoten Nils Herlitz, högerman och professor i statsrätt, förvaltningsrätt och folkrätt vid Stockholms högskola. Herlitz övertalade den unge statsvetaren att speciminera för lundaprofessuren, som inom kort skulle bli ledig vid Lagerroths avgång. Så skedde (jfr Stjernquist 1987 s. 10).

1950 lade Stjernquist fram ett nytt, omfattande arbete, *Riksdagen och kronans fasta egendom. Tolkningen och tillämpningen av § 77 regeringsformen*. Boken täcker perioden 1809-1950.

I tungt byråkratiska formuleringar slog sagda paragraf fast, att kungen inte hade rätt att utan riksdagens samtycke avhända kronan exempelvis kungsgårdar, kronoskogar, parker och djurgårdar, inte heller laxfisken eller andra kronans fisken. Ytligt sett kan detta ämne verka väl speciellt och inte särskilt intressant, varken från allmänpolitisk eller från ideologisk synpunkt. Riktigt så förhåller det sig dock inte.

Den angivna paragrafen hörde aldrig till de mera uppmärksammade av RF:s bestämmelser, framhöll Stjernquist inledningsvis. Inte desto mindre var just kronans fasta egendom under hela den långa perioden ett från ekonomisk och allmän synpunkt utomordentligt viktigt område.

Efter en grundlig genomgång av framför allt det offentliga materialet skrev Stjernquist till att börja med så här: "Sveriges inre historia är i betydande grad historien om kronans jordpolitik, om kronans förvärv av fast egendom, samt om avhändelser och reduktioner av kronogods" (s. 356).

Denna historia påverkades, visade Stjernquist, i hög grad av skiftande ideologiska överväganden. Vad exempelvis försäljningen av kronoegendomar angår, präglades tiden närmast efter 1809 av ett genombrott för ideologier, vilka redan under det föregående århundrandet hade vunnit ett visst insteg: fysiokratismen och liberalismen.

Vidare hävdade man länge allmänt, att staten inte skulle ägna sig åt affärsdrivande verksamhet eller överhuvud åt näringslivsverksamhet. Ungefär från mitten av 1800-talet skedde här en förändring på en viktig punkt, när staten började bygga och – ännu ”värre” – driva järnvägar.

I början av 1900-talet inträffade nya genombrott i samma riktning, exempelvis inom gruvhanteringen och elproduktionen. Intressant nog var pådrivarna här ofta framstående icke-socialistiska politiker. I den förstnämnda branschen kan man nämna, att när staten 1907 övertog halva äganderätten till de lappländska malmfälten, skedde det under Arvid Lindmans högerregering. Utanför regeringen var högerledaren i första kammaren, den tidigare statsministern Christian Lundberg, en central aktör. Inom elbranschen, där ämbetsverket Vattenfallsstyrelsen inrättades 1909, spelade partikollegan Oskar Nylander – riksdagsman och senare jordbruksminister – en viktig roll.

När socialdemokraterna så småningom blev det största partiet i riksdagen, skapades där en opinion för ökat statligt ägande. Ett första resultat härav blev 1920 socialiseringsnämnden, tillsatt av Hjalmar Brantings första regering. Nämnden sammanställde ett antal betänkanden. Något annat resultat åstadkom den inte.

Stjernquists slutord löd så här:

Under hela den långa utvecklingen efter år 1809 har § 77 RF oavbrutet framstått som en störande faktor, vars verkningar man haft svårt att överblicka och därför ofta sökt begränsa men som på sitt begränsade område hållit den konstitutionella debatten vid liv ända fram till våra dagar och länge efter det att denna avstannat i andra frågor (s. 373).

Förr i världen fanns det bland yngre statsvetare i karriären ett talesätt, som löd så här: För att ha utsikt att bli professor måste man ha skrivit en /bra/ bok om Sverige och en om ett annat land. Huruvida Stjernquist tog intryck av detta talesätt, vet vi inte. Välbekant är däremot att hans tredje större arbete kom att handla om dansk författningspolitik. Det förelåg i manuskript lagom till konkurrensen om Lagerroths professur i början av 1950-talet, några år senare i bokform.

Boktiteln löd *Tillkomsten av 1866 års grundlov* (1955). De inledande orden i förordet ger vid handen, att det finns ett visst samband mellan temat i författarens båda första större arbeten och i det tredje:

Det ämne, som ursprungligen fångade mitt intresse, var striden om finansmakten under estrupiatet. Det visade sig emellertid snart, att det icke fick att få någon klarhet häri utan att först undersöka vad som hände vid tillkomsten av 1866 års grundlov. Ideligen hänvisades i debatten till vad som då sagts och då menats, och denna debatt ger närmast ett motsägelsefullt intryck. Så kom undersökningen att i stället gälla tillkomsten av 1866 års grundlov och alltså koncentreras till åren 1864-66.

Danmarks historia 1848-66 var minst sagt invecklad, utrikespolitiskt såväl som inrikespolitiskt. Under perioden utkämpade landet två krig mot Preussen (det andra även mot Österrike), 1848-50 respektive 1864. I efterhand lär den brittiske premiärminis-

tern lord Palmerstone till drottning Victoria ha sagt så här om den dansk-tyska konflikten:

Det fanns i hela världen bara tre personer, som hade förstått hur det hela hängde ihop. Den förste var hertigen av Augustenborg; han var nu död. Den andre var en tysk professor; han hade blivit sinnessjuk. Den tredje var Palmerstone själv – men han hade, ärligt talat, glömt vad det hela gick ut på (Christensen-Stevneborg 1998 s. 15).

Att få grepp om den danska författningsutvecklingen från mitten av 1800-talet och framåt är verkligen inte särskilt lätt. Den givna utgångspunkten är den i princip demokratiska junigrundloven av 1849, som gjorde slut på ett nästan 200-årigt kungligt envælde. Den gällde endast för kungariket Danmark (ned till Kongeaa). 1863 tillkom novemberförfattningen, som gällde för kungariket och hertigdömet Slesvig. Den var snarast reaktionär.

Nederlaget i kriget 1864 medförde, att Danmark måste avstå främst-hertigdömena Slesvig och Holstein till Preussen. En ny författningsrevision blev härigenom nödvändig. Resultatet blev en hetsig ”grundlovskamp”, som mynnade ut i en ny författning, 1866 års grundlov, även kallad ”den gennemsete grundlov”.

Undersökningen kommer först att ge en framställning av själva det faktiska händelseförloppet, skrev Stjernquist inledningsvis och fortsatte:

Denna kan i mångt och mycket bygga på J. A. Hansens och Neergaards arbeten och ej så sällan hänvisa till dessa. På vissa avgörande punkter har det emellertid varit nödvändigt att fördjupa analysen, vilket bl.a. blivit möjligt på grund av nytt material. Framställningen blir dock på ett helt annat sätt koncentrerad till själva författningsfrågan än Neergaards. Men undersökningen avser framför allt att mot bakgrund av det faktiska händelseförloppet ta upp till behandling vissa sidor av grundlovskampen, som var och en på sitt sätt om än i olika grad sätta sin prägel på denna, nämligen den rättsliga, den idépolitiska och den intressepolitiska. Det blir till sist möjligt att i ett sammanfattande avsnitt knyta trådarna samman och att något dryfta orsaksfrågan

Denna sistnämnda, mera statsvetenskapliga aspekt är enligt min mening den intressantaste. Mot varandra stod i grundlovskampen tre grupperingar, om man så vill partier, från höger till vänster: de konservativa godsägarna, nationalliberalerna och bondepartiet venstre.

Det sistnämnda partiet höll inledningsvis på ”den rena junigrundloven”. Så småningom uppmjukades denna demokratiska ståndpunkt, och venstre gick med på en kompromiss med de båda andra partierna. Ingalunda blev dock 1866 års grundlov en långsiktig lösning på Danmarks författningsproblem, tvärtom.

Under en tidrymd av fyra år (1946-50) hade Stjernquist alltså lagt fram tre omfattande vetenskapliga arbeten, de två sista i manuskriptform. Det var verkligen en imponerande prestation, som vederbörligen berömdes av de sakkunniga i konkurrensen om Lagerroths professur.

De tre herrarna, Gunnar Heckscher, Carl Arvid Hessler och Fredrik Lagerroth, var emellertid oeniga om hur de sökande skulle rangordnas: Heckscher satte Edvard

Thermaenius i första förslagsrummet, Hessler satte Jörgen Westerståhl främst, medan Lagerroth fann att Stjernquist var den bästa kandidaten.

Lagerroth började med att berömma Stjernquists forskarflit och fortsatte: ”Med statsrätten, som jag betecknat som statskunskapens kärna, är han synnerligen väl förtrogen, och även med angränsande juridiska discipliner synes han ha god känning. Därför har han inte försummat de enbart humanistiska sidorna av ämnet. Han har ett solitt författningshistoriskt vetande ... Och i boken om RF § 77 har han förstått att göra sitt nationalekonomiska vetande fruktbart.”

Endast på en punkt var Lagerroth kritisk mot sin elev: ”Vad man saknar hos honom är intresse för allmän statslära.” Avrundningsvis skrev den avgående professorn så här: ”Vilken lärdom, möjlig att utnyttja vid undervisningen, har Stjernquist icke förvärvat redan vid unga år” (Statsvetenskaplig Tidskrift Vol 53 1950 s. 518, 520).

Oenighet i tillsättningsärendet förelåg inte bara bland de sakkunniga utan också i andra instanser, exempelvis den sittande regeringen Erlander (Erlander 2001 s. 386). I oktober 1951 utnämndes Nils Stjernquist till professor i statskunskap vid Lunds universitet.

Stjernquists statsvetenskapliga program

Lagerroths just citerade beskrivning av Stjernquists statsvetenskapliga intressen – och motsatsen – var ganska träffande. Såsom eleven gärna erkände – ett exempel ges längre fram – var han ointresserad av vad som tidigare kallades allmän statslära; en modern och samtidigt mera omfattande term vore politisk teori, normativ såväl som empirisk.

Hur skall man då ”positivt” beskriva Stjernquists statsvetenskapliga program? Det är inte alldeles lätt. Stjernquist hade minst av allt en deklamatorisk läggning; han talade inte gärna om sig själv. Endast sällan gick han någorlunda utförligt in på frågan om statsvetenskapens innehåll, mål och metoder.

Ett sådant tillfälle var installationsföreläsningen 1952, som Stjernquist hade gett rubriken *Samhällsutvecklingen och statskunskapens arbetsfält*. Visserligen förklarade han redan i andra meningen, att det inte var hans avsikt att ta upp den gamla stridsfrågan Vad menas med statskunskap? Inte desto mindre kom han mot slutet av föreläsningen i någon mån in på ämnet, bakvägen så att säga, genom att ta upp statskunskapens relationer till de andra samhällsvetenskaperna.

Till att börja med slog Stjernquist fast, att statskunskapen måste samarbeta med de övriga samhällsvetenskaperna. Detta måste gälla inte bara helhetsbilden utan också de otaliga gränsområdena. I anslutning härtill skrev Stjernquist avslutningsvis så här:

Utän ett sådant samarbete föreligger risk, att statskunskapen liksom på 1700-talet, då den ställdes inför ungefär samma problem som nu, svämmas över alla bräddar, blir halvt encyklopedisk och renodlat deskriptiv.

För att illustrera det nu sagda kan jag peka på det stora område som kan betecknas med samspelet mellan ekonomi och politik. Politiken har i betydande utsträckning blivit ekonomisk politik och ekonomin har blivit politisk ekonomi. Det är uppenbart, att detta område behöver belysas både från nationaleko-

nomiskt och statsvetenskapligt håll. Och med hänsyn till nödvändigheten, att beakta individers och grupper attityder, reaktioner och opinioner måste statskunskapen samarbeta med t.ex. sociologer och på grund av den dominerande roll som den statistiska metoden härvid spelar även med statistiker. Vidare gäller, att då lagstiftningen i allt mer ökad utsträckning tagits i anspråk som instrument för att realisera bestämda mål av ekonomisk och politisk art, är det angeläget att få rättsvetenskapens medverkan. Utan ett nära samarbete mellan samhällsvetenskaperna, tagna i vid bemärkelse, är det inte möjligt för dem att fylla den uppgift, som tillkommer dem, nämligen att ge tillförlitlig kunskap om det egna samhället. (Stjernquist 1952 s. 196 f).

Denna final kan enligt min mening ses som ett diskret försök till nyansering av lärofadern Lagerroths syn på statsvetenskapens innehåll och relationer till juridiken.

En ny ansats i denna sistnämnda riktning kom några år senare. I en uppsats i festskriften till den danske juristprofessorn Poul Andersen skrev Stjernquist en uppsats med titeln *Statsrätt och statskunskap*. Statsrätten är en juridisk disciplin, en normvetenskap. Statskunskapen åter är en samhällsvetenskap och som sådan inriktad på det faktiska. Så löd upptakten till uppsatsen. Redan i nästa stycke slog Stjernquist fast, att de båda disciplinerna har ett gemensamt objekt, statsförfattningen. Vidare underströk han, att den antydda skillnaden i metodik i realiteten inte kan upprätthållas.

Större delen av uppsatsen ägnade Stjernquist åt en referatbetonad genomgång av några äldre inlägg i ämnet av svenska jurister. Mot slutet av framställningen blev han mera personlig och konkret; han skrev bland annat så här:

Vidare gäller, att åtskilliga av de "landvinningar", som statskunskapen gjort under de senaste årtiondena beröra områden, som ha föga gemensamt med statsrättens. Detta är t.ex. fallet med den sociologiskt (inte minst valsociologiskt) inriktade, med den modellbyggande och över huvud den matematiskt orienterade forskningen (s 327).

I brödtexen angav Stjernquist inga namn, men här gäller det att vara med på noterna, närmare bestämt fotnoterna 27, 28 och 29. Där hänvisade han till ledande amerikanska samhällsvetare som valforskaren Bernard Berelson, systemanalytikern David Easton och den blivande nobelpristagaren (och hedersdoktorn i Lund) Herbert Simon, expert på bland annat förvaltningsforskning (Stjernquist 1958).

Åter till 1952. Omedelbart efter Stjernquists i Statsvetenskaplig Tidskrift publicerade installationsföreläsning följde en artikel av Jörgen Westerståhl. Han hade varit Stjernquists främste konkurrent om professorstolen i Lund; strax därefter hade han blivit professor i Göteborg.

Westerståhls spelöppning var försiktig:

Vissa kritiska anmärkningar mot den nuvarande statsvetenskapliga forskningen och, mer i förbigående, undervisningen bildar utgångspunkten för det program, som i det följande framlägges. Vad forskningen beträffar är det närmast dess inriktning som kritiken gäller och vad undervisningen beträffar, dess innehåll.

Vad först undervisningen angick, erinrade Westerståhl om att kunskaper om det svenska statsskicket var av grundläggande betydelse. En svaghet var här, att dessa

kunskaper ”fortfarande förmedlas genom ett studium av grundlagen jämte härtill hörande väsentligen statsrättsliga kommentarer ... statskunskapsundervisningen håller på att bli ett reservat för statsrätten” (Westerståhl 1952 s. 207)

En annan viktig anmärkning mot statskunskapen tog sikte på den bristande metodmedvetenheten, som enligt Westerståhl avspeglades både i undervisningen och i forskningen: ”Vid en jämförelse med en del andra socialvetenskaper är kontrasten slående.” Förhållandet borde ses mot bakgrunden av att statskunskapen har valt att acceptera mycket som givet och har därför fått en i hög grad deskriptiv karaktär samtidigt som den omspannar ett stort antal ”fakta”, framhöll Westerståhl (s. 210).

Därefter följde en fyllig presentation av ett forskningsprogram om svensk demokrati. Ett referat härav torde inte behövas i detta sammanhang. Det redan nämnda visar, att det fanns påtagliga likheter mellan Stjernquists och Westerståhls syn på statsvetenskapen. Denna överensstämmelse berodde knappast på en tillfällighet.

Stjernquist berättade en gång under sin pensionärsperiod för mig en belysande episod. De båda nyutnämnda professorerna hade någon gång under 1952 dragit upp vissa riktlinjer för sin kommande yrkesverksamhet. De ville exempelvis skapa bättre kontakter och vidgat samarbete mellan de tills vidare fyra statsvetenskapliga institutionerna. Där hade det tidigare gått ganska trögt, mildt talat, särskilt mellan Lagerroth i Lund och Axel Brusewitz i Uppsala. I sammanhanget hade Stjernquist och Westerståhl säkerligen också resonerat kring de ovan beskrivna statsvetenskapliga programmen. Moderna tider stundade i svensk statsvetenskap.

Moderna tider: Stjernquist vid rodret

Lunds universitets metamorfos: från akademisk bondby till storuniversitet. Så lyder rubriken på det första avsnittet i den senaste volymen i serien Under Lundagårds kronor (Modéer – Lindroth – Persson 2005). Den period, som där skildras, började cirka 1950 och fortsatte ett stycke in på 1970-talet. Bland de många akademiska ämnen, som omdanades under perioden – och något årtionde därutöver – fanns förvisso även statsvetenskapen.

Låt oss börja från början, i dubbel mening. I Filosofiska fakultetens studiehandbok (1943 års version) upptog listan över kurslitteraturen för ett betyg (motsvarande 1-20 poäng) i statskunskap följande moment:

- den svenska statsförfattningens historiska utveckling,
- Sveriges författning, förvaltning och politiska liv,
- utländsk statskunskap (d.v.s. författning och politik i främmande länder),
- Englands författning,
- allmän och jämförande statskunskap,
- Nationernas förbund.

Litteraturen var helsvensk utom på två punkter. Inom momentet utländsk statskunskap var det grundläggande arbetet en handbok av den danske juristprofessorn Knud Berlin. Om Englands författning fanns en bok av Maurice Amos, en för mig okänd statsvetare.

Under Stjernquists första tid som professor hade undervisningen på grundnivån byggts ut till omfattningen, men den allmänna uppläggningsen förblev densamma i

huvudsak. Den första terminen började med tre specialkurser – avslutade med skriftliga tentamina – i rättskunskap, kommunalkunskap och socialpolitik. Undervisningen sköttes av utomstående experter. Först när dessa kurser var avslutade, började undervisningen i de centrala delarna av ämnet.

Ungefär från 1970 började en modernare uppläggning och ett modernare innehåll slå igenom inom kursplanen för 1-20 poäng. Planen kom att i huvudsak rymma fyra delkurser:

- politisk teori,
- svensk och jämförande politik,
- förvaltning,
- internationell politik.

Om man jämför denna uppställning med listan över olika moment i ettbetygs-kursen på 1940-talet ovan framträder naturligt nog klara skillnader; ett par exempel:

Utanför amerikansk statsvetenskap betydde termen politisk teori tidigare (till ca 1970) historisk politisk teori och ingenting annat, d.v.s. den politiska-idéutvecklingen från Platon till Marx ungefär.

I våra dagar innefattar begreppet därutöver även två andra moment: normativ politisk teori – företrädd av exempelvis Robert Nozick och John Rawls – och empirisk-politisk teori. Förenklat inrymmer den sistnämnda varianten teorier och metoder för fastställande av samband mellan olika samhällsföreteelser, säg mellan valsystem och partisystem eller mellan klasstillhörighet och partival.

Av allt detta fanns på Lagerroths tid på ettbetygsnivån praktiskt taget ingenting. På tvåbetygsnivån fanns däremot under rubriken allmän statslära en idéhistorisk lärobok av den uppsaliensiske statskunskapsprofessorn Boethius, *Om statslivet* (1916). Den börjar med Platon och slutar med drygt en sida om Marx.

Vad nybörjarnivån beträffar, är alltså politisk teori en fullständig nyhet i jämförelse med förhållandena på 1940-talet. Detsamma gäller i allt väsentligt momentet internationell politik, noga att skilja från ”vanlig” utrikespolitik. I studiehandboken från 1943 fanns visserligen några ord, som kan sägas pekat i internationellpolitisk riktning, ”kännedom om Nationernas förbund”.

I modern statsvetenskap är internationell politik, målt talat, något vida mer omfattande, alldeles bortsett ifrån att Nationernas förbund inte längre existerar (Vallinder 2005 s. 105, 115f).

Stjernquist var inte den enda drivande kraften bakom denna omdaning i modern dvs amerikansk riktning. I det licentiatseminarium, som han övertog från Lagerroth, fanns vad man kan kalla en modernistkvartett. Den bestod av Pär-Erik Back, Hans Meijer, Hans F. Petersson och Olof Ruin. Alla fyra blev så småningom professorer. Kvartetten sprängdes emellertid såtillvida som endast Petersson blev lundauniversitetet trogen.

Petersson och Ruin hade i början av sin forskarkarriär tillbringat ett läsår i USA, vid Yale University respektive George Washington University, Washington, DC. En av kvartettens främsta förebilder var Harold D. Lasswell, vars undervisning Petersson hade deltagit i vid Yale. Om man skall nämna några andra moderna, dvs amerikanska namn, får det bli statsvetaren David Easton och nationalekonomen Anthony Downs.

Kring en av Lasswells viktigaste böcker, *Power and Society*, drev modernistkvartetten en privat studiecirkel på institutionen. Bland tidskrifterna läste man hellre American Political Science Review än Förvaltningsrättslig Tidskrift, därmed intet ont sagt om det sistnämnda, förträffliga organet.

Stjernquist var för sin del skeptisk mot Lasswells teser. Han brukade kalla *Power and Society* för kaninbibeln, vilket inte precis var menat som beröm; (kaninbibeln = Soldatinstruktionen).

Stjernquist och hans doktorer

Över till doktorsnivån. Under drygt 20 professorsår (1929-50) lotsade Lagerroth fem doktorander fram till disputation. Avhandlingarna var genomgående skrivna på svenska, och sammanfattning på något av de stora kulturspråken förekom inte på den här tiden. Fyra av författarna höll sig inom handledarens favoritområden, svensk författningshistoria jämte regering, riksdag och förvaltning.

Med Stjernquist vid rodret blev det så småningom moderna tider även på forskarnivå. Rekryteringen av licentiander tog fart och produktionen av doktorsavhandlingar likaså. Under Stjernquists första drygt 20 år (1951-72) motsvarande Lagerroths professorstid förekom det 16 disputationer vid institutionen.

Under Stjernquists hela professorstid (1951-83) framlades sammanlagt 40 avhandlingar. Särskilt sedan nya professorer och docenter hade tillkommit, vidgades kretsen av doktorandhandledare. I anslutning till vad som här tidigare har sagts om samarbetet med Westerståhl och andra statsvetarprofessorer, var Stjernquist med om att starta och driva forskningsprojekt med deltagare från alla statsvetenskapliga institutioner. Naturligt nog fick doktoranderna därigenom återkommande möjligheter till stimulerande kontakter med kolleger av olika generationer.

Som "individuell" handledare var Stjernquist i allmän mening liberal; en eller annan doktorand kunde finna honom alltför liberal. Hursomhelst, någon dogmatiker var eller blev Stjernquist aldrig. Som forskarhandledare lät han inom vida gränser varje fågel – förlåt, varje licentiand/doktorand – sjunga efter sin näbb. Hans vanligaste råd lät länge så här: "Plita på, pågar, plita på!" Lic.-seminariet var länge hundra procentigt maskulint.

Detta halvt skämtsamma råd till unga forskare är faktiskt inte så innehållslöst, som man i förstone skulle kunna tro. Orutinerade skribenter inser inte alltid, att det ofta är nyttigt att snarast möjligt få ett uppslag eller en tanke fäst på papper. Hur lösligt det hela än är, kan det bli ett steg på vägen mot det mästerverk, som alla skribenter drömer om att producera.

Ett annat, halvt skämtsamt råd till unga forskare gav Stjernquist i den ovan nämnda uppsatsen om Sigfrid Wallengren, Fakirens yngre bror: "Läs och begrunda min favoritbok *En hvar sin egen Professor*. Redan boktiteln vittnar om respektlöshet och borde vara ett motto för varje forskarstuderande" (Stjernquist 1992 s. 112).

Om man här skall välja att peka på *en* avhandling, som kan betecknas som ett gott exempel på moderna statsvetenskapliga tider i Lund, bör det bli Hans F. Peterssons. I ett samtal med mig betecknade Stjernquist den boken som den bästa avhandling som hade framlagts vid institutionen.

Peterssons avhandling, framlagd 1964, bar titeln *Power and International Order. An analytical study of four schools of thought and their approaches to the war, the peace and a post-war system 1914-1919*. Till att börja med kan man notera, att den i Lund var den första statsvetenskapliga avhandlingen på engelska. Vidare var Petersson den förste avhandlingsförfattare, som i sitt inledande avsnitt presenterade A statement of method. Ett sådant metodkapitel är numera rutin bland statsvetenskapliga doktorander.

Ett centralt avsnitt i Peterssons Statement lyder så här:

The subject matter of this study is power. During the period under consideration strongly divergent attitudes to and interpretations of this concept existed among the schools of thought examined here. However, this did not mean that it was considered possible to avoid exercising influence in any form. Nor did it imply that power was meant to exist in one form only; it was a difference rather of emphasis between several forms of power and influence.

The concept of power will be used in a sense which confirms to current political science usage.

I den anslutande fotnoten följer helt logiskt en hänvisning till Lasswell – Kaplans bok *Power and Society*. Därefter utvecklar författaren en terminologi, med vars hjälp han tar ett fast grepp om sitt ämne; moderna tider, alltså. Avhandlingen rymmer en grundlig idéanalys av debatten på fem språk: engelska, franska, tyska, ryska och italienska (se vidare Vallinder 2005 s. 117 ff).

Såsom har nämnts tidigare var Peterson och Ruin de första lundensiska statsvetare, som hade tillbringat en längre tid vid ett utländskt universitet. Också i detta avseende var Stjernquist pådrivande. Rätt snart blev sådana utlandsvistelser vanliga, och numera är de sedan länge närmast obligatoriska för yngre forskare. Som ett led i internationaliseringen av institutionen bör man också beteckna de återkommande exkursionerna, inledningsvis inom Norden men senare till Storbritannien och till kontinentaleuropeiska länder.

Stjernquist själv tillhörde ju en "krigsgeneration", för vilken militärtjänst snarare än utlandsresor erbjöd "omväxling" till forskarmödorna hemmavid. Så småningom tog han dock skadan igen. Vårterminen 1958 tillbringade han som Rockefeller-stipendiat vid University of California, Berkely. Vidare deltog han flitigt i internationella kongresser ordnade av det nordiska statsvetarförbundet och av International Political Science Association (IPSA).

Inom ett par årtionden hade Stjernquist och hans kolleger och elever skapat ett nära nog världsomfattande kontaktnät, inte minst med amerikanska forskare och universitet, särskilt Stanford-universitetet, Palo Alto, California.

Utredningsuppdrag, läroböcker

Från 1954 och ett par årtionden framåt pågick i vårt land ett omfattande och tidskrävande utredningsarbete med sikte på en ny författning. Föga förvånande drogs Stjernquist mycket snart in i denna verksamhet. Redan som docent hade han vid sidan av sin forskning kring 1809 års regeringsform blivit knuten till en lärobok på området.

Den främste dåtida författaren i branschen var då sedan många år Robert Malmgren, professor i bland annat statsrätt i Lund. Hans mest kända arbete var en kommentar, paragraf för paragraf, till *Sveriges grundlag*. Boken kan betecknas som en juridisk bestseller, flitigt använd på grundnivån i statsrätt och – tro mig – statskunskap.

Malmgren hade också gett ut en egenhändigt författad lärobok – om man så vill handbok – i fyra volymer med titeln *Sveriges författning*, närmast avsedd för två betyg (21-40 poäng) i statskunskap. Enligt Malmgrens önskan ombesörjde Stjernquist en ny upplaga av boken.

Alltrog, Stjernquist blev till att börja med sakkunnig i den 1954 tillsatta Sandleriska författningsutredningen, där Westerståhl var huvudsekreterare. Utredningen nådde inte ända fram med sitt slutbetänkande 1963 och efterträdades av 1966 års grundlagberedning. Också där blev Stjernquist sakkunnig och gjorde som sådan bekantskap med hovrättsjuristen Erik Holmberg, utredningens huvudsekreterare; strax mera om honom.

1972 lade grundlagberedningen fram sitt slutbetänkande (SOU 1972:15), och därmed var äntligen vägen banad till vår nya författning, främst 1974 års regeringsform. Detta medförde dock ingalunda, att Stjernquists uppdrag som ledamot, sakkunnig eller expert i statliga utredningar upphörde, tvärtom. Flera av dessa senare uppdrag gällde, också de, konstitutionella frågor. Som exempel kan man nämna fri- och rättighetsutredningen (SOU 1975:75).

Genom vår nya författnings tillkomst blev ”Malmgrens grundlag” i ett enda slag helt obsoleta. Som kurslitteratur för statsvetare och jurister kom de att i stor utsträckning ersättas av ett annat, numera välkänt arbete, ”Holmberg – Stjernquist”, på korrekt bibliografiskt språk *Vår nya författning*. Första upplagan kom ut 1974. Den sista, som ombesörjdes av de båda ursprungliga författarna, var den tolfte upplagan, utgiven 2000.

I motsats till Malmgrens arbete är den nya texten inte upphängd på de enskilda paragraferna utan består av en välstrukturerad, fortlöpande framställning. Föga förvånande blev boken en försäljningsmässig framgång, inte bara vid universitet och högskolor utan också för en politiskt intresserad allmänhet.

Författarfirman Holmberg – Stjernquist gav också ut ett annat, större arbete, som det finns en viss anledning att ta upp just här, eftersom det rör sig inom samma sakområde som den just behandlade läroboken. På grund av sin delvis annorlunda karaktär skulle den i och för sig kunna hänföras till nästa avsnitt. I klartext: jag siktar på det monumentala verket *Grundlagarna med tillhörande författningar* (1017 s.). Framställningen är ”paragrafberoende” i den meningen, att den följer grundlagarnas struktur, främst då regeringsformens. Däremot är den inte som ”Malmgrens grundlag” upphängd på de enskilda paragraferna i tur och ordning. Författarna har åstadkommit en systematiskt upplagd kommentar, dels vid inledningen till varje grundlag och till varje kapitel i grundlagarna, dels vid de olika paragraferna. Någon liknande handbok finns knappast i vår äldre litteratur på området.

... och fortsatt forskning

Låt oss ta ett kronologiskt steg tillbaka, närmare bestämt till år 1966. Enligt ett tidigare riksdagsbeslut publicerades då under samlingsrubriken *Sambälle och riksdag* en "historisk och statsvetenskaplig framställning i anledning av tvåkammarriksdagens 100-åriga tillvaro" i fem volymer. Redaktör för verket var f.d. universitetskanslern Arthur Thomson, på sin tid docent i statskunskap i Lund.

Stjernquist bidrog här med en omfattande volym (473 s.) med titeln *Riksdagens arbete och arbetsformer*. Som man kunde vänta, var det fråga om en klar och överskådlig framställning, försedd med åtskilliga tabeller. 40 år och en genomgripande författningsreform senare är många uppgifter i boken föråldrade. Inte desto mindre kan framställningen alltjämt vara till nytta exempelvis för författningshistoriker.

Som professor emeritus fortsatte Stjernquist på "riksdagsvägen", som han hade slagit in på redan genom doktorsavhandlingen. Resultatet blev även nu två nya, större arbeten jämte några mindre.

Med riksdagen och Riksbanken som huvudmän och Stjernquist som redaktör publicerades 1985 en monumental volym i stort format med titeln *Riksdagen genom tiderna* (372 s.), dvs från medeltiden fram till vår egen tid. Samtliga författare utom redaktören var historiker; han behandlade själv tiden från 1921, demokratins epok. En engelskspråkig volym gavs ut två år senare.

En klart längre epok behandlade Stjernquist i en 1996 utgiven bok med titeln *Tvåkammartiden. Sveriges riksdag 1867-1970*. Undertiteln är påtagligt anspråkslös. I själva verket är det fråga om en välgjord, vetenskaplig framställning av vår politiska historia under den angivna epoken, sannolikt den bästa vi har.

Stjernquist var en utmärkt föreläsare, i katedern inför nyfikna studenter, i mera festliga akademiska sammanhang – från professorsinstallationer till nationsfester – liksom inför en mera "folklig" publik. Hans viktigaste tillgångar som talare var hans gedigna sakkunskap på många områden, hans slagfärdighet och hans tydliga kulturskännska stämma. Rätt många av föreläsningarna finns utgivna i tryck; exempel ges i Referenser nedan. Av dem skall jag här nöja mig med att kommentera två.

I augusti 1989 anordnade en forskargrupp inom IPSA, the Research Committee on Comparative Judicial Studies, en konferens i Lund. Temat var Comparative Judicial Review and Public Policy. Stjernquist var inte medlem av gruppen, men när jag bad honom att medverka, svarade han omgående ja.

Resultatet blev – vad annars? – en slagkraftig, livligt uppskattad föreläsning inför en expertpräglad internationell publik. Rubriken löd Judicial Review and the Rule of Law: Comparing the United States and Sweden. Med en otillåtet grov sammanfattning kan man säga, att Stjernquist påvisade, att Sverige traditionellt hade varit bättre på det andra än det första av de båda begreppen i rubriken.

För att belägga detta påstående tog Stjernquist sats mycket långt bak. Han började med att citera Rimbart, ärkebiskop av Hamburg på 800-talet och författare till en biografi över företrädaren Ansgar, även (överdrivet) kallad Nordens apostel.

Nästa hållplats på den snabba färden genom svensk historia blev mitten av 1600-talet. Här citerade Stjernquist ett märgfullt uttalande av rikskanslern Axel Oxenstierna, hämtat från den engelske ambassadören Bulstrode Whitelocks memoarer. Där hette

det exempelvis, att "the Swedish king can make no law, nor alter or repeale any, nor impose any taxe, nor compell men to go out of the kingdome, without the assent of the riksdag..." (Koenigsberger i Stjernquist 1989 s. 60)

Därefter gick föreläsningen vidare till frihetstiden, 1809 års regeringsform och 1900-talet, särskilt senare hälften, inte minst naturligtvis 1974 års regeringsform. Den sista meningen löd så här: "The new constitution corresponds better to current reality, but judicial review has played only a very minor role in creating that reality" (Stjernquist 1992 s. 139).

Så mycket om denna föreläsning om judicial review dvs lagprövning eller, bättre, normprövning. Den andra föreläsningen förtjänar också den en utförlig behandling, av ett speciellt skäl, som strax kommer att framgå.

I maj 1987 promoverades Stjernquist till juris hedersdoktor i Lund. I anslutning härtill höll han en föreläsning med titeln *Mellan juridik och politik* (Stjernquist 1987). Inledningsvis berörde han sina relationer till lärofadern: Min mycket uppskattade lärare och företrädare var Fredrik Lagerroth ...

Av Lagerroth lärde jag mycket. Intresset för de stora perspektiven och linjerna, det generella vetandet, idéernas makt. På det mer jordnära planet: 1809 års regeringsform, dess ursprung och tolkning samt statsregleringen och finansförvaltningen. Lagerroth bör även uppmärksammas för sin rakryggade hållning under andra världskrigets dagar.

Lagerroth satte i händerna på oss Hans Kelsens "Reine Rechtslehre", där grundlagen är grundnormen i börats värld, väsensskild från varats. Mig föreföll Kelsens Rechtslehre skön till sin konstruktion men verklighetsfrämmande. Jag var intresserad av samspelet mellan juridik och politik och sökte sätta in de statsrättsliga tolkningstvisterna som ett led i det politiska spelet. Jag kände mig såtillvida också kunna knyta an till en annan lundensisk statsvetenskaplig tradition grundad av Arthur Thomson och fortsatt av Sigfrid Andgren (s. 7).

Samspelet mellan juridik och politik – just så: Såsom framgår av referaten ovan var Stjernquist inne på detta samspel i doktorsavhandlingen och i boken om kronans fasta egendom – men också i bok nr 3:

Samspelet mellan juridik och politik kom att än mer markant och för den stora allmänheten tydligare stå på politikens dagordning i Bismarcks Preussen, i Estrups Danmark och i unionsbråket mellan Norge och Sverige. I unionsstriden uppträdde, har det sagts (Brusewitz), professorerna på ömse sidor om Kölen som riksadvokater för respektive lands intressen och märk väl med olika rättsuppfattning i grunden.

Estrupiatets provisoriske finanslove fångade i hög grad mitt intresse. Grundlagstolkningen stod då i centrum i den politiska striden, och Estrup understöddes och välsignades av professorerna i juridiska fakulteten vid Köpenhamns universitet. En av regeringens kritiker i folketinget framhöll vid något tillfälle att i andra länder skulle ett tillstånd som då rådde i Danmark resultera i antingen statskupp av regeringen eller revolution av folket, men vi, fortsatte han, använ-

der surrogat. Liksom vi använder løvetand (maskrös) i stället för kaffe, på samma sätt hjälper vi oss fram med grundlagstolkning i stället för statskupp (s. 8f).

Detta samband studerade Stjernquist senare inte bara i teorin utan också i praktiken:

Som anställd som föredragande och biträdande sekreterare i konstitutionsutskottet under åren 1945-47 kom jag att uppleva samspelet mellan juridik och politik på ett mera jordnära plan. Det var utomordentligt stimulerande och lärorikt, väl omhändertagen som jag var av utskottets mångåriga huvudsekreterare Sune Holm, och i ett trivsamt samarbete med Michael Hernmarck. Det gav mig även en ”praktisk” inblick i de konstitutionella och kommunala frågorna och därjämte via dechargen en god överblick över det administrativa systemet.

Ur en annan anfallsvinkel kom jag sedan att hamna mellan juridik och politik, när jag i mitten av 50-talet tillsammans med Folke Schmidt och dåvarande byråchefen i ekklesiastikdepartementet Nils Hörjel i ett väl fungerande arbetsteam gjorde en översyn av de då föreliggande förslagen till en omläggning av den juridiska och samhällsvetenskapliga utbildningen, ett arbete som utmynnade i 1957 års reformering av denna utbildning” (s. 9f).

Såsom ovan har nämnts hade Stjernquist under ett par årtionden från 1954 och framåt haft olika uppdrag inom statliga utredningar, inte minst i författningsfrågan. Efter att ganska utförligt ha redovisat erfarenheter från denna verksamhet gick han över till en sammanfattning, där det bland annat hette så här:

Min forskning har i hög grad ägnats samspelet mellan juridik och politik i så måtto att jag sökt analysera hur framför allt politiker men även jurister argumenterat i statsrättsliga termer för politiska syften. Också i utredningsarbetet har det varit fråga om ett samspel mellan juridik och politik men ett annorlunda. Rollfördelningen har iakttagits mera strikt. Det innebär inte att icke-politiker-na saknat eller att de bör sakna engagemang (s. 16).

Vid det här laget förstår nog den vakne läsaren skälet till att denna föreläsning har fått en utförlig behandling här. Som jag tidigare har konstaterat, hade Stjernquist minst av allt en deklamatorisk läggning. Han sade sin åsikt utan omsvep, vid behov med eftertryck, men han var ingen vän av första person singularis. Lyckligtvis gjorde han ett annat undantag i den just citerade föreläsningen..

Det finns faktiskt också ett annat undantag, en TV-inspelning förvarad på Lunds universitets bibliotek (se Referenser).

Såsom här torde ha framgått var vetenskapsmannen Nils Stjernquist mångsidig och outtröttlig, alltid intresserad av nya problem – och gamla. En sökning på Libris ger 83 träffar, vilket säger en del men inte allt; några av dem gäller nya upplagor av tidigare noterade skrifter. Siffror om Stjernquists omfattande medverkan i Statsvetenskaplig Tidskrift finns i Johansson (1979) och Lundell (1997).

Vid sidan av denna omfattande produktion hann Stjernquist med åtskilligt annat: rector magnificus 1980-83 (en titel som han ogärna använde), ordförande i Sparbankens styrelse 1978-82, inspector i Kristianstads nation 1956-99 osv, allt i Lund – var annars?

Hur var allt detta möjligt? För egen del kommer jag att tänka på en anekdot, som brukar berättas om Albert Engström. Han var – för säkerhets skull sagt – inte bara skaparen av Kolingen, Bobban med flera utan också professor i teckning vid Konsthögskolan i Stockholm. Nå, Engström fick en gång frågan: Arbetar professorn mycket? Han lär ha svarat: Javisst, så ofta jag har en ledig stund.

Nils Stjernquist avled 3 september 2000. Hån var bokstavligen till sin sista dag verksam på sin gamla institution.

Sammanfattning och slutsatser

En stark, mångfasetterad kvartett – så kan man till att börja med sammanfattande karaktärisera de fyra statsvetarprofessorer, som här har avhandlats. De var alla framstående vetenskapsmän men inbördes ganska olika. Två av dem kan betecknas som banbrytare, Fahlbeck och Lagerroth.

Såsom ovan har redovisats var Fahlbeck verksam inom fem akademiska fack: historia, nationalekonomi, sociologi, statistik och – inte minst – statskunskap. Genom sina insatser vred han statskunskapen i samhällsvetenskaplig riktning. Samtidigt gjorde han vissa markeringar mot mot historievetenskapen och juridiken, främst statsrätten.

Fahlbeck var vidare påtagligt internationellt inriktad i sin vetenskap. Flera av hans arbeten gavs ut på något av de stora kulturspråken, vanligen tyska eller franska.

Han hade också, naturligt nog, omfattande kontakter med utländska kollegor, främst samhällsvetare och historiker. I hans arkiv på handskriftsavdelningen på Lunds universitets bibliotek finns exempelvis brevväxling med Ferdinand Tönnies, en av grundarna av det tyska sociologförbundet och som forskare känd bland annat för *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Ett annat bekant namn i sammanhanget är Hans Delbrück, berömd tysk historiker och politiker.

Intressant nog torde Fahlbeck i våra dagar vara mindre bortglömd i vetenskapliga kretsar utomlands än i Sverige. Ett belägg härför är att det finns en artikel om honom i det senaste stora uppslagsverket på området, *International Encyclopedia of the Social Sciences* (Vol. 5, 1968). Artikeln är signerad Herman Wold, professor i statistik i Uppsala.

I motsats till Fahlbeck var Wallengren statsvetare från början till slut som forskare. Hans intressesfär omfattade såväl politisk idéhistoria som aktuella politiska problem, gärna med anknytning till den samtida svenska demokratin. Vid sidan av forskning och undervisning var Wallengren vidare en skicklig medlare i arbetstvister.

Lagerroth hade en kortare tid av sin vetenskapliga karriär en tjänst i historisk statskunskap. Denna ämnesbeteckning ger kanske den bästa kortfattade, alltför kortfattade karaktäristiken av hans forskargärning. Såsom utförligt har beskrivits ovan började han som historiker men gled så småningom över till statskunskapen och ett ökat intresse för statsrätten.

Lagerroths anseende som en banbrytande forskare vilar främst på hans doktorsavhandling *Frihetstidens författning*. Därigenom åstadkom Lagerroth en genomgripande omdaning i positiv riktning av sagda epok. Det stannade inte vid detta – ”de stora perspektivens man” anlade nya synpunkter på svensk författningshistoria från 1300-talet fram till 1900-talet.

Med denna tillbakablick som bakgrund kan man göra en första bedömning av Nils Stjernquist som statsvetare. Precis som sina tre föregångare var han en uppslagsrik och flitig forskare. Såsom sådan höll han sig i stor utsträckning på klassisk svensk mark, främst de tre statsmakterna: kungamakten, riksdagen och domstolarna (inte pressen).

Här finns det anledning att särskilt uppehålla sig vid andra statsmakten, riksdagen. Om den eller i anslutning till den skrev Stjernquist sammanlagt fyra större arbeten (Stjernquist 1946, 1950, 1966 och 1996). Till denna rad skall läggas handböcker/läroböcker, där riksdagen upptar ett stort utrymme (1974 ff., 1980). Vidare var Stjernquist redaktör för flera samlingsverk om riksdagen; han medarbetade själv i dessa verk utom ett. Till allt detta skulle ytterligare kunna läggas ett antal uppsatser på området.

Vad göres oss mera vittne behov? (Matt. 26:65). Såvitt jag förstår, bör Stjernquist betecknas som vår främste riksdagsforskare genom tiderna, detta inte enbart kvantitativt.

En annan fråga i sammanhanget gäller statsvetaren Stjernquists förhållande till ämnen som historia och juridik liksom till samhällsvetenskaper som nationalekonomi och statistik. Låt oss ta dem i tur och ordning.

Såsom tidigare har påpekats bestämde sig Stjernquist att bland de valfria ämnena ta med historia i sin pol. mag.-examen. Valet kan ha berott på flera omständigheter: ett "farsarv", ett intresse från skoltiden eller/och påverkan från studierna i statskunskap. Såvitt jag vet, gjorde Stjernquist inte några klart negativa uttalanden om den historiska vetenskapen. Däremot yttrade han sig ibland ungefär så här: Statsvetenskapen lägger tvärsnitt – historievetenskapen är kronologiskt präglad. Det kan, om man så vill, ses som en markering mot den sistnämnda.

I ett avseende var Stjernquist emellertid skarpt kritisk mot vissa historiker. Anledningen var att de motsatte sig kravet från samhällsvetarhåll, att samhällsläran vid läroverken skulle bli ett självständigt ämne, skilt från historieämnet. Stjernquist ansåg – enligt mina erfarenheter med rätta – att denna vakhållning kring det bestående också slog vakt om läroverkselevernans isolering från samhället (Stjernquist 1955b).

Hursomhelst – Stjernquists inställning till historia kan inte sägas ha avvikit klart från Lagerroths. Annorlunda förhöll det sig i fråga om synen på statskunskaens relationer till juridiken, särskilt statsrätten. Lagerroth hade ju sagt sig ej nog kunna betona, "att statsrätten utgör själva kärnan av statskunskaens och ger den en avundsvärt fast ryggrad".

Ett så långtgående principuttalande kunde Stjernquist inte godta, men han undvek direkt kritik av sin läromästare. I en tidigare berörd artikel (Stjernquist 1958) tog han på allvar upp problemet. Som framgår av citaten ovan (avsnittet Stjernquists statsvetenskapliga program) intog han då en ekumenisk inställning till statsrätten. Det finns emellertid anledning att här göra ett citat ur ett av citaten: "Vidare gäller, att åtskilliga av de landvinningar, som statskunskaens har gjort under de senaste årtiondena, beröra områden, som ha föga gemensamt med statsrättens" (1958 s. 377).

Avståndstagande från statsrätten? Nej! Markerande av avståndet till statsrätten? Ja!

I den likaledes tidigare behandlade föreläsningen i anslutning till det juridiska hedersdoktoratet (ovan avsnittet ... och fortsatt forskning) var Stjernquist utförligare

och mera personlig. Att här upprepa citaten från detta avsnitt är varken önskvärt eller behövligt, här bara en talande glimt: ”Min forskning har i stor utsträckning ägnats samspelet mellan juridik och politik.” Uppenbarligen trivdes föreläsaren med denna blandning, doserad till angenäm styrka och smak.

Återstår relationerna till de andra samhällsvetenskaperna. Redan på den akademiska grundnivån hade Stjernquist genom sin pol. mag.-examen obligatoriskt knutit an till nationalekonomin och statistiken; sociologin blev ett akademiskt ämne först 1948. För hans tre föregångare hade en sådan anknytning överhuvud inte varit möjlig. Visserligen fanns det sedan gammalt vid universitetet en professur i nationalekonomi, men den var fram till 1947 placerad i den juridiska fakulteten.

Såsom har framgått ovan (avsnittet Stjernquists statsvetenskapliga program) var Stjernquist som professor redan från början mån om att framhäva vikten av utvidgade kontakter med andra samhällsvetenskapliga ämnen. Organiserade sådana kontakter fanns i Lund sedan mitten av 1940-talet.

1946 hade man startat en publikationsserie kallad Samhällsvetenskapliga studier. Den inleddes med ett arbete av nationalekonomi-professorn Johan Åkerman, *Ekonomiskt skeende och politiska förändringar*, mycket tyder på, att han hade tagit initiativet till serien. Under de första tio åren publicerades 13 volymer, i regel doktorsavhandlingar, främst men ingalunda enbart nationalekonomiska sådana.

Nummer 2 blev Stjernquists doktorsavhandling; sedan följde Erik Dahmén, Åkermans främste elev, med avhandlingen *Svensk industriell företagarverksamhet*. Författarlistan rymde också en statistiker och en kulturgeograf, Sven Moberg respektive Sven Godlund. Stjernquists båda första doktorer, Pär-Erik Back och Hans Meijer, blev nummer 12 respektive 13.

1960 bröt emellertid Stjernquist och hans därpå följande doktorer upp och startade en egen firma: Lund Political Studies. Först ut var Olof Ruin med sin avhandling om Kooperativa förbundet. När Stjernquist avgick som professor 1983, förelåg 42 nummer i serien. Sedan flera nya tjänster, bland annat två professurer, hade inrättats vid institutionen, hade han dock inte handlett samtliga nya doktorer.

Detta konstaterande leder över till en sista punkt i beskrivningen och analysen av statsvetaren Stjernquist: den tidigare berörda rollen som handledare för avhandlings-skrivande licentiander och doktorander. För hans tre företrädare hade denna verksamhet varit föga betungande. Under drygt 20 professorsår (1929-50) lotsade exempelvis Lagerroth fem doktorander till disputation. Under Stjernquists första drygt 20 år (1951-72) förekom det 16 disputationer vid institutionen (se ovan).

Dessa enkla kvantativa data säger en del om Stjernquists insatser på handledarområdet. Det finns vetenskapligt framtagna data, som säger en del till. Jag syftar på en bok om forskarutbildningens förändringar i olika ämnen 1890-1975, däribland statsvetenskap. Boken skrevs av Birgitta Odén, professor emerita i historia i Lund. Docent Leif Johansson deltog som statsvetenskaplig ämnesrepresentant i forskningsarbetet (Odén 1991).

Den omfattande boken (närmare 400 s.) är komparativt upplagd; sålunda jämförs Lund i olika ämnen genomgående med Uppsala, längre fram i boken också med nyare universitetsstäder. Om statsvetenskapen i Lund under Stjernquists tid skrev Birgitta Odén bland annat så här:

Under Lagerroths efterträdare Nils Stjernquist ökade antalet avhandlingar. Kvalitativt – mätt i andelen docenter och professorer utgått ur miljön – blev den lundensiska miljön suverän ...

Ur det intresseområde som här är aktuellt – forskarutbildningen – framstår den lundensiska miljön som mest produktiv, när det gäller att formulera teoretiska modeller, avsedda för fortsatt empirisk testning. Även om Stjernquist inte själv framträdde som politisk modellbyggare, så fungerade hans forskningsmiljö öppet och stimulerande. Institutionen i Lund utvecklade under 1960-talet en stark optimism inför möjligheterna att nå fram till generella teorier på empirisk grund. Det är heller knappast förvånande att det är i Lund, som Leif Johansson formulerade den beskrivning av en förändring från idiografisk till nomotetisk vetenskap, som inledde denna översikt (Odén 1991 s. 108f, 115f).

Vidare kommentarer på denna punkt torde vara överflödiga.

Referenser

- Christensen, John-Stevnsborg, Henrik, 1998. 1864. *Fra helstat til nationalstat*. Fårevejle: Forlaget Emil.
- Dahmén, Erik, 1950. *Svenske industriell företagarverksambet. Vol. 1-2*. Stockholm: Industriens Utredningsinstitut.
- Erlander, Tage, 2001. *Dagböcker 1950-1951*. Stockholm: Gidlunds.
- Fahlbeck, Erik, 1945. Om statsvetenskaperna, s 91-101 i *Skrifter åt minnet av C. A. Reuterskiöld* utg. av Institutet för offentlig och internationell rätt. Stockholm: Fritzes
- Fahlbeck, Pontus, 1887. *Den ekonomiska vetenskapen och näringskyddet*. Lund: Aug. Collin.
- Fahlbeck, Pontus, 1892. *Stånd och klasser. En socialpolitisk överblick*. Lund: Lindstedts Universitets-bokhandel.
- Fahlbeck, Pontus, 1893. *Det svenska jordbrukets afkastning*. Lund: Gleerups.
- Fahlbeck, Pontus, 1898-1902. *Sveriges adel. Vol. 1-2*. Lund: Gleerups.
- Fahlbeck, Pontus, 1904. *Sveriges författning och den moderna parlamentarismen*. Lund: Gleerups.
- Fahlbeck, Pontus, 1910. *Regeringsformen i historisk belysning*. Stockholm: Norstedts.
- Fahlbeck, Pontus, 1918. Stiftelse till statsvetenskapernas främjande, s 233-249 i *Statsvetenskaplig Tidskrift* Vol. 21.
- Fahlbeck, Pontus, 1920. *Klasserna och sambället. En historisk-sociologisk studie över klassväsendets uppkomst, utveckling och betydelse*. Stockholm: Norstedts.
- Holmberg, Erik – Stjernquist, Nils, 1974ff. *Vår nya författning* (senare *Vår författning*). Stockholm: Norstedts.
- Holmberg, Erik – Stjernquist, Nils, 1980. *Grundlagarna med tillhörande författningar*. Stockholm: Norstedts.
- Johansson, Leif, 1979. Register till Statsvetenskaplig Tidskrift 1944-1977, *Statsvetenskaplig Tidskrift* Vol. 82 häfte 5.
- Koenigsberger, Helmut G., 1989. Riksdag, Parliament and States General in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, pp. 59-87 in Nils Stjernquist, Ed., *The Swedish Riksdag in an International Perspective*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond.
- Lagerroth, Fredrik, 1915. *Frihetstidens författning. En studie i den svenska konstitutionalismens historia*. Stockholm: Bonniers.

- Lagerroth, Fredrik, 1934. Frihetstidens maktägande ständer. *Sveriges riksdag*, red. Nils Edén, Förra avdelningen, Femte bandet, 1719-1772. Stockholm: Victor Pettersons Bokindustriaktiebolag.
- Lagerroth, Fredrik, 1942. *1809 års regeringsform. Dess ursprung och tolkning*. Stockholm: Norstedts.
- Lagerroth, Fredrik, 1943. Staaff eller De Geer? Till frågan om vårt levande statsskicks typologi, s 1-33 i *Statsvetenskaplig Tidskrift* Vol. 46.
- Lagerroth, Fredrik, 1947. *Levande och dött i frihetstidens statsskick. En principutredning*. Stockholm: Gebers.
- Lagerroth, Fredrik, 1950. Professor Fredrik Lagerroths utlåtande (ang. statskunskapsprofessuren i Lund), s 487-520 i *Statsvetenskaplig Tidskrift* Vol. 53.
- Lagerroth, Fredrik, 1966. Det frihetstida statsskickets utvecklingsmöjligheter, s 213-267 i *Scandia* Vol. 32.
- Lagerroth, Fredrik, 1968. Akademiska lundainteriorer från tid då seklet var ungt, s 30-48 i *Akademiska föreningens Årsskrift 1967*.
- Lasswell, Harold D – Kaplan, Abraham, 1950. *Power and Society. A Framework for Political Inquiry*. New Haven and London: Yale University Press.
- Lundell, Bengt, 1997. Register 1978-1997. Årgång 81-100, *Statsvetenskaplig Tidskrift* Vol. 100 häfte 5.
- Malmgren, Robert, 1929 ff. *Sveriges författning. En lärobok i svensk statsrätt, Vol. 1-4*. Malmö: Lundgrens Söners boktr.
- Malmgren, Robert 1921ff. *Sveriges grundlagar och tillhörande författningar*. Stockholm: Norstedts.
- Odén, Birgitta, 1991. *Forskarutbildningens förändringar 1890-1975. Historia. Statskunskap. Kulturgeografi. Ekonomisk historia*. Lund: Lund University Press.
- Petersson, Hans F, 1964. *Power and International Order. An analytical study of four schools of thought and their approaches to the war, the peace and the post war system 1914-1919*. Lund: Gleerups.
- Petersson, Oskar, 2003. *Politisk vetenskap och vetenskaplig politik. Studier i svensk statsvetenskap kring 1900*. Uppsala: Inst. för idé- och lärdomshistoria.
- Ruin, Olof, 1960. *Kooperativa Förbundet 1899-1929. En organisationsstudie*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Stenelo, Lars-Göran, 2001. Nils Stjernquist. Minnesord, s 51-54 i *Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund. Årsberättelse 2000-2001*.
- Stjernquist, Nils, 1946. *Ständerna, statsregleringen och förvaltningen. Striden om makten över utgifterna 1809-1844*. Lund: Gleerups.
- Stjernquist, Nils, 1950. *Riksdagen och kronans fasta egendom. Tolkningen och tillämpningen av § 77 regeringsformen*. Lund: Gleerups.
- Stjernquist, Nils, 1952. Samhällsutvecklingen och statskunskapens arbetsfält, s 189-197 i *Statsvetenskaplig Tidskrift* Vol. 55.
- Stjernquist, Nils, 1955a. *Tillkomsten av 1866 års grundlov*. Lund: Gleerups.
- Stjernquist, Nils, 1955b. Historielärarna och samhällsläran, s 204-210 i *Tiden* Vol. 47.
- Stjernquist, Nils, 1958. Statsrätt och statskunskap, s 371-382 i *Festskrift til Professor, Dr. Juris Poul Andersen 12 Juni 1958*. København: Danmarks Juristforbund.
- Stjernquist, Nils, 1966. Samhälle och riksdag. Historisk och statsvetenskaplig framställning ... Vol. IV, *Riksdagens arbete och arbetsformer*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Stjernquist, Nils, 1985. Riksdagen i vår tid: perioden från 1921, s 255-360 i Stjernquist, Nils, red., *Riksdagen genom tiderna*. Stockholm: Sveriges Riksdag/Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond.
- Stjernquist, Nils, 1987. *Mellan juridik och politik*. Lund: Juristförlaget i Lund.

- Stjernquist, Nils (Editor), 1989. *The Swedish Riksdag in an International Perspective*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond.
- Stjernquist, Nils (red.), 1991. *Riksdagen inifrån*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond.
- Stjernquist, Nils, 1992a. Sigfrid Wallengren – arbetsmyran och humoristen, s 111-135 i Falckemark, Gunnar (red.), *Statsvetarporträtt. Svenska statsvetare under 350 år*. Stockholm: SNS Förlag.
- Stjernquist, Nils, 1992b. Fredrik Lagerroth – de stora perspektivens man, s 173-201 i Falckemark, Gunnar (red.), *Statsvetarporträtt. Svenska statsvetare under 350 år*. Stockholm: SNS Förlag.
- Stjernquist, Nils, 1992c. Judicial Review and the Rule of Law: Comparing the United States and Sweden, s 129-141 i Jackson, Donald W – C Neal Tate (Editors), *Comparative Judicial Review and Public Policy*. Westport, Connecticut/London: Greenwood Press.
- Stjernquist, Nils, 1996. *Tvåkammartiden. Sveriges riksdag 1967-1970*. Stockholm: Sveriges riksdag.
- Valentin, Hugo, 1942. *Frihetstiden inför eftervärlden*. Stockholm: Bonniers.
- Vallinder, Torbjörn, 2005. Från Fredrik Lagerroth till Nils Stjernquist. – *Statsvetenskapen i Lund ca 1950-1970*, s 104-123 i Modéer, Kjell Å – Lindroth, Rolf – Persson, Stig (red.), *Under Lundagårds kronor, Sjätte saml.* Lund: Akademiska Föreningens förlag.
- Weibull, Jörgen, 1968. *Lunds universitets historia. IV. 1868-1968*. Lund: Gleerups.
- Westerståhl, Jörgen, 1952. Ett allmänt statsvetenskapligt forskningsprogram, s 206-219 i *Statsvetenskaplig Tidskrift* Vol. 55.
- Åkerman, Johan, 1946. *Ekonomiskt skeende och politiska förändringar*. Lund: Gleerups.
- An Interview with Prof. Nils Stjernquist, Interviewer: Anne Buttimer, Recorded at the University of Lund, Sweden, March 1984 (video). Lunds universitets bibliotek.